

KS. JÓZEF HOMERSKI

ŹRÓDŁO WODY ŻYWEJ W PROROCKICH TEKSTACH ESCHATOLOGICZNYCH

Do bardzo ciekawych i oryginalnych obietnic prorockich dotyczących czasów eschatologicznych należą zapowiedzi pojawienia się tajemniczej wody, wypływającej ze świątyni Jahwe. Obietnice te są tym bardziej znamienne, że znajdują się w pismach kilku proroków a mianowicie Ezechiela, Joela i Deutero Zachariasza.

Najobszerniejszą i chronologicznie pierwszą jest wyrocznia Ezechiela 47, 1-12. Jej kontekst stanowi tzw. Tora Ezechiela (40-48). W centrum Ziemi Świętej (45, 1-9; 47, 13-23), pośród symetrycznie rozmieszczonych, odrodzonych i zjednoczonych pokoleń izraelskich (48, 1-29) stanie nowe Jeruzalem (48, 30-35a). W geometrycznie oznaczonym środku Miasta będzie się wznosić nowa świątynia (40, 1 — 42, 20). W tej świątyni, mającej nowe prawo kultyczne (43, 10 — 46, 24), zamieszka Jahwe, Król Izraela (43, 1-9). Wymownym wyrazem nowej rzeczywistości będzie zmiana nazwy Jerozolimy (48, 35b), a widomym znakiem — życiodajna woda, która wytrysnie spod progu świątyni (47, 1-12). Mając na uwadze treść, wyrocznię (47, 1-12)¹ można podzielić na trzy perykopy. Pierwsza (ww. 1-2) informuje, że pod progiem świątyni pojawi się strumyk tajemniczej wody. Woda ta płynąc z prawej strony ominie ołtarz całopalenia i skieruje się ku wschodowi. Z następnej perykopy (ww. 3-5) dowiadujemy się, że Anioł przewodnik i tłumacz prowadzi Proroka z biegiem strumienia, czterokrotnie odmierza odległość 1000 łokci i poleca Prorokowi przekraczać płynący strumyk. Prorok stwierdza, że potok im dalej od świątyni tym ma więcej wody i staje się rzeką, której za czwartym razem nie był w stanie przebrnąć pieszo. Perykopa trzecia (ww. 6-12) to komentarz, w którym Anioł przewodnik mówi o życiodajnej mocy tej cudownej wody. Zamieni ona nieurodzajne obszary pustyni judzkiej w ogród, którego drzewa będą rodzić co miesiąc owoce, a ich

¹ Zupełnie odmienna treść wierszy należących do najbliższego kontekstu poprzedniego (Ez 46, 19-24) i następnego (Ez 47, 13 — 48, 29) z osobną formułą wstępną (Ez 47, 13) nie pozostawiają wątpliwości, że tekst Ez 47, 1-12 stanowi odrębną perykopę. Z punktu widzenia krytyki tekstu perykopa ta posiada tekst nie budzący większych zastrzeżeń, zwłaszcza gdy chodzi o wiersze teologicznie ważne.

nigdy nie wędnące liście będą miały własności lecznicze. Słone wody Morza Martwego przemieni w zdrowe słodkie i sprawi, że Morze to będzie obfitowało w ryby.

I

Trzy rzeczy są w tej wyroczni do rozważenia: jej wymowa teologiczna, zagadnienie oryginalności i kwestia wpływu na inne teksty natchnione.

Wszystkie teksty Pisma św., w których jest wzmianka o wodzie, mają sobie właściwą treść teologiczną. Niektóre zaś z nich, i do tych właśnie należy tekst Ez 47, 1-12, są wyjątkowo pod tym względem wymowne. W wyroczni Ezechiela woda jest znakiem, przez który ujawnia się zbawcze działanie wszechmocnego Boga. Kieruje się ono ku człowiekowi i jest wyrazem miłości Boga ku niemu. Znak ten nadto w sposób bardziej wymowny niż inne wyraża prawdę, że Bóg jest absolutnym panem życia².

W wyroczni Ezechiela woda pojawia się w miejscu obecności Boga, w świątyni. Jest rzeczą charakterystyczną, że w przeciwieństwie do takich wypowiedzi Pisma św., jak Rdz 2, 10-14 czy Ps 46, 5 ów strumyk wypływa spod progu świątyni i jest bardzo mały. Potężnie dopiero po opuszczeniu Bożego sanktuarium i stopniowo przeradza się w coraz to potężniejszą rzekę życiodajnej wody. Fakt ten daje niedwuznacznie do zrozumienia, iż źródłem łask i błogosławieństwa Bożego, jakie sprowadza ta niezwykła woda, jest miejsce Bożej obecności. Cudowne działanie wody poza sanktuarium pozwala wnosić, że świątynia ze względu na mieszkającego w niej Boga nie jest świętością zamkniętą. W zamiarach Bożych, w nowej rzeczywistości będzie służyć zarówno ludziom jak i ziemi, przekazując im błogosławieństwo Jahwe. Wymowa tego symbolu zdaje się wskazywać, że dopiero w całkiem odrodzonej społeczności ludu Bożego, kiedy zaistnieje pełna harmonia między Bogiem a człowiekiem, sanktuarium-świątynia jako mieszkanie Jahwe będzie w pełni tym, czym ze swej istoty i z woli Bożej być powinno a mianowicie miejscem promieniowania mocy Bożej niosącej życie tam, gdzie go nie ma, gdzie panuje śmierć i martwota, oraz przynoszącej zdrowie tym, którzy go nie mają lub z powodu grzechu cierpią. Myśl ta idzie po linii posłannictwa Ezechiela, które wyraża się przede wszystkim w wizji powołanych do życia kości zmarłych (37, 1-14)³.

² Por. P. R e y m o n d, *L'eau, sa vie et sa signification dans l'Ancien Testament* (VTS 6), Leiden 1958, 239.

³ Por. W. Z i m m e r l i, *Ezechiel* (BKAT 13, 2), Neukirchen 1969, 901 n., 1201.

Woda w wyroczni Ezechiela rozrasta się i potężnieje, mimo, iż nie ma dopływów. Przyczyna tej cudownej siły leży niewątpliwie w Bogu. Nikły strumyk zaczyna się w Jego świątyni i stamtąd czerpie moc swego cudownego rozrostu. Nietrudno tu zauważyć bardzo bliskie podobieństwo idei, jakie istnieje między tą wypowiedzią Ezechiela a wierszami z Księgi Daniela (2, 34-35) opisującymi sen Nabuchodonozora, o kamieniu, który oderwał się od góry albo między przypowieściami Chrystusa o ziarnku gorczycy i zaczynie (Mt 13, 31-33). Tajemne, wewnętrzne działanie Boga na ziemi, zwłaszcza gdy chodzi o rozrost Jego królestwa, w ten właśnie sposób się objawia.

Nadzwyczajny fakt życiodajnej wody z wyroczni Ezechiela w czasach eschatologicznych jest również wyrazem zbawczej potęgi dobrego Boga. Oto przez ten żywioł okazuje On swą miłość ku człowiekowi. Wprawdzie w tej wyroczni, poza wzmianką o rybakach, nie ma mowy o ludziach, dla których dokonuje się ów cud łaskowości Bożej, ale fakt, że Autor natchniony mówi o gruntownej przemianie pustynnych obszarów położonych na wschód i południowy-wschód od Jerozolimy w ziemię urodzajną, świadczy niezbicie, że odrodzony lud Boży czasów ostatecznych otrzyma jako dowód miłości Bożej kraj nowy, żyzny i płodny jak Eden. Nie będzie w nim ani skrawka ziemi, na której spoczywałoby piętno przekleństwa i gniewu Bożego (pustynia judzka, Morze Martwe)⁴. Płodność bowiem i urodzaj w ST były znakiem pokoju i harmonii człowieka z Bogiem. Ziemia, dzieło rąk Bożych, mająca ze swego przeznaczenia być poddana człowiekowi (por. Rdz 1, 28) w nowej rzeczywistości nie może mu być nieprzyjazną, skoro Bóg przez nadzwyczajne łaski zbawcze doprowadził człowieka do wiecznej przyjaźni ze sobą i zawarł z nim nowe przymierze.

II

Tekst Ez 47, 1-12 jest wyrocznią pomyślności. Nie ulega kwestii, że mimo takich elementów jak mierzenie (ww. 3-5) czy objaśnienia Anioła przewodnika (ww. 8-12), które to czyny na pierwszy rzut oka mogą sugerować podobieństwo literackie z rozdziałami 41-42 Tory Ezechiela, wyrocznię 47, 1-12 należy zaliczyć do tej samej kategorii eschatologicznych obietnic odrodzenia co teksty: Ez 34, 26-30; 36, 8-12. 30-36; 37, 25-28. W stosunku do innych perykop Tory Ezechiela (40-48) wyrocznia 47, 1-12 pod względem literackim jest najbliższa obietnicy wiecznej obecności Jahwe w świątyni (43, 7-9). Ponieważ cała Tora Ezechiela

---

⁴ Por. W. R. Farmer, *The Geography of Ezekiel's River of Life*, BA 19 (1956) 17-22.

i wszystkie wyżej wymienione obietnice odrodzenia uchodzą bezspornie za napisane przez Ezechiela, nic więc dziwnego, że również wyrocznie o cudownej wodzie wypływającej spod progu świątyni przypisuje się temuż pocieszycielowi wygnańców w Babilonii. Uważając jednak Ezechiela za jej autora zastanawiają się egzegeci nad problemem jej oryginalności, nad tym czy główna myśl wyroczni 47, 1-12 wraz z jej symboliką pochodzi od samego proroka, czy też została przezeń zapożyczona.

Ogólnie uważa się, że główną ideę i symbolikę wyroczni sugerowały prorokowi dwa czynniki: przekonanie, że w nowej rzeczywistości nastąpi całkowita zmiana warunków życia narodu wybranego w Ziemi Świętej oraz przekazane przez tradycję a zachowane w literaturze biblijnej i pozabiblijnej starożytne wypowiedzi o innej, lepszej rzeczywistości i rajskim dobrobycie.

Gdy chodzi o pierwszy czynnik, wyrocznia Ez 47, 1-12 ma rzeczywiście na uwadze najbardziej nieurodzajne tereny palestyńskie (w. 8), położone na wschód (*'el-hagg^elilāh haqqadmônāh*) od Jerozolimy, step (*'al-hā'ārābāh*) okolic nadjordańskich i Morze Martwe (*'el-hajjāmmāh hammûsā'im*)⁵. Niezwykłe działanie wody płynącej spod świątyni, dzięki temu, że przeobrazi całkowicie okolice, na których spoczęło przekleństwo Boże (por. Rdz 19, 25), będzie aktem zbawczej dobroci Bożej. Akt ten w czasach ostatecznych usunie z Ziemi Świętej wszelkie ślady gniewu Bożego, czyniąc z niej Eden, krainę obfitującą we wszystko. Będzie to wyraz błogosławieństwa Jahwe a zarazem znak nadejścia królestwa Bożego na ziemię. Realizm zatem opisu, kryjący w sobie dobrą znajomość geografii, topografii i hydrologii Palestyny zdaje się dość przekonująco przemawiać za tym, że skoro w koncepcji prorockiej urzeczywistnienie się idei nowej ziemi czasów eschatologicznych miało się dokonać w granicach dawnej Ziemi Obiecanej, to cud jej przemiany musiał zamknąć w sobie te szczegóły, o których mówi wyrocznia 47, 1-12.

Do wypowiedzi literackich, w oparciu o które można sugerować zależność wyroczni Ezechiela o źródle wody żywej od wcześniejszej literatury biblijnej, należy przede wszystkim tekst Rdz 2, 10-14. Chodzi tu o tradycję dotyczącą istnienia Edenu-raju Bożego, miejsca urodzajności ziemi i obfitości wody. Między wyrocznią Ezechiela a tekstem Rdz 2, 10-14, który obecnie zalicza się do przekazanych przez tradycję fragmentów ówczesnej wiedzy o dalekich krajach⁶, istnieje nie tyle podo-

⁵ Ponieważ zwrot: *'el-hajjāmmāh hammûsā'im* (= w kierunku morza wyprowadzone) nie ma sensu i nawet z punktu gramatycznego uchodzi za skażony, w oparciu o przekłady LXX i Peš proponuje się następujące jego brzmienie: *'el-hammajim haḥāmûšim* (= do wód gorzkich).

⁶ Por. C. Westermann, *Genesis* (BKAT 1), Neukirchen 1970, 292-296 zwł. 293.

bieństwo słowne (np. *nāhār jošē'* (Rdz 2, 10) — *majim još'im* (Ez 47, 1)) ile zbieżność idei w nich zawartych. Rzeka Edenu zraszająca ogród Boży uczyniła zeń miejsce przysłowiowej urodzajności. Po opuszczeniu raję dała początek czterem wielkim rzekom, które zaopatrzyły w wodę cztery, tj. wszystkie regiony świata. Obfitość wody, jaką posiadała rajęka rzeka, miała niewątpliwie swe źródło w tym, że wypływała z miejsca, które tradycja prorocka a zwłaszcza Ezechiel określają jako ogród Boży, miejsce przebywania Boga (por. Iz 51, 3; Ez 28, 13; 31, 9 itd.)⁷. Wydaje się więc rzeczą bardzo prawdopodobną, że prorok Ezechiel mówiąc o nowej rzeczywistości nawiązał do rajękich tradycji i w odpowiednio zmodyfikowanej formie nową Ziemię Świętą czasów eschatologicznych przedstawił jako nowy Eden, ogród Boży.

Innym tekstem, który mógł nasunąć Ezechielowi główną myśl wyroczni, jest bardzo stara pieśń związana ze służbą Bożą okresu sprzed niewoli, a mianowicie Ps 46. Wiersz 5 tej eschatologicznej pieśni o Syjonie mówi o radości, jaką sprawia Miastu Bożemu, będącemu siedzibą Najwyższego, obfitość wód (dosł.: *nāhār p'lagāw* = kanały rzeki). Z kontekstu tego wiersza wynika, że wyraża on myśl, iż obecność Boża jest nie tylko źródłem bezpieczeństwa i obronności miasta, ale gwarantuje jego niepokonalność, zapewniając dostatek wody i związane z nią zabezpieczenie życia⁸.

Tę samą prawdę, że obecność Boża jest źródłem obfitości wody a więc życia i płodności — znaków błogosławieństwa Bożego, wypowiadają również inne Psalmy, jak: 36, 9; 65, 10 i 84, 7.

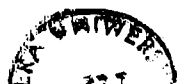
Idea obfitości życiodajnych źródeł w miejscu przebywania Boga jest własnością nie tylko autorów biblijnych. Np. poemat o Baalu i Anat z Ugarit mówi o bóstwie El, siedzącym na źródle dwóch rzek pośród głównych nurtów dwu oceanów⁹.

Podobieństwo myśli a nawet słów między wyrocznią Ez 47, 1-12 a wspomnianymi wyżej tekstami sugeruje, że mogły one nasunąć Ezechielowi myśl o wodzie płynącej spod świątyni jako znaku nowej rzeczywistości. Należy jednak zauważyć, iż mimo niewątpliwych podobieństw wyrocznia Ezechiela różni się od przytoczonych wyżej wypowiedzi przede wszystkim tym, że nie akcentuje wyłącznie obfitości wody w wypływającym ze świątyni strumieniu, ale podkreśla pochodzenie błogosławieństwa, jakie tkwi w źródle świątynnym, małym w swych

⁷ O Edenie zob. Westermann, dz. cyt., 284-287. Por. także: D. Neimann, *Eden the Garden of God*, „Acta Antiqua” 17 (1969) 109-124.

⁸ Por. H. J. Kraus, *Psalmen* (BKAT 15, 1), Neukirchen² 1961, 42-345.

⁹ „...El of the Sources of the Two Floods in the midst of the Headwaters of the Two Oceans” (*Poems about Baal and Anath*, translator: H. L. Ginsberg) ANET 129b. 133a. 140a.

początkach a poza świątynią rozrastającym się na taką skalę, że jest zdolne nieść życie i płodność (błogosławieństwo) nawet tam, gdzie panuje śmierć i bezpłodność (przekleństwo). Wyrażna różnica tkwi również w tym, że błogosławieństwo Boże w postaci wody w wyroczni Proroka z babilońskiego Tel Awiw wychodzi poza świątynię, miejsce Bożego przebywania i obejmuje swym działaniem cały kraj, użyźniając go. Daje tym niedwuznacznie do zrozumienia, że Izrael może się spodziewać, iż obfite błogosławieństwo spłynie nań jedynie z tego miejsca, które sobie Jahwe obrał na swe wieczne mieszkanie.

III

Idea obfitości wody jako symbolu życia i płodności (błogosławieństwa), związana z obecnością Boga, właściwa nowej eschatologicznej rzeczywistości, tak wyraźnie podana w formie wyroczni przez Ezechiela nie pozostała bez echa w późniejszej literaturze biblijnej. U proroka Joela w kontekście wyraźnie eschatologicznym pojawia się obietnica rajskiej płodności ziemi palestyńskiej (4, 18a) a zaraz po niej zapowiedź:

„[...] a z domu Jahwe wypłynie źródło
i nawodni dolinę Szittim”¹⁰ (Jl 4, 18b).

Nie trudno zauważyć, że poza podobieństwem słownym myśl przewodnia tej wyroczni jest niemal identyczna z główną myślą obietnicy Ezechiela. Obie wyrocznie wskazują na to samo pochodzenie życiodajnej wody i w obydwu przypadkach jej moc sięga poza świątynię i przejawia się na obszarach zupełnie nieurodzajnych¹¹.

Bardzo bliska tak pod względem sformułowań słownych, jak też idei

¹⁰ Identyfikacja doliny Szittim (hebr. *šittim* — akacje) jest bardzo dyskutowana. J. T. Milik (*Notes d'épigraphie et de topographie palestiniennes. II — Torrent des Acacias. Joël IV, 18, RB 66 (1959) 353 nn.*) identyfikuje ją z *wādi Qaddūn*, położonym na wschód od góry Oliwnej, które w czasach bizantyjskich nosiło nazwę *nehel Šantaja*. J. A. Thompson (*The Book of Joel (Interpreter's Bible, 6)*, Nashville 1956, 760) sądzi, iż chodzi o dolinę Cedronu (*wādi en-Nār*). J. Wellhausen i J. A. Bever utożsamiali dolinę Szittim z *wādi es-Sant*, położonym na zachód od Betlejemu. Obecnie niektórzy z egzegetów w oparciu o tekst Zach 14, 8, który uważają za komentarz do Jl 4, 18 skłonni są szukać tej doliny mimo wszystko na zachód od Jerozolimy. Por. M. Delcor, *Les sources du Deutéro-Zacharie et ses procédés d'emprunt*, RB 59 (1952) 400. Na marginesie tego wiersza należy zwrócić uwagę, że w drugim wydaniu Biblii Tysiąclecia tłumaczenie jest nie tylko nieudane, ale sprzeczne z myślą hagiografa. Chodzi bowiem o teren bezwodny.

¹¹ Por. H. W. Wolff, *Dedekapropheton 2. Joel (BKAT 14, 2)*, Neukirchen 1969, 99-101. W przekonaniu J. Graya (*The Kingship of God in the Prophets and Psalms*, VT 11 (1961) 19 n.) motyw rajskiej rzeki wypływającej z miejsca przebywania Boga pochodzi z lokalnej tradycji jerozolimskiej z czasów przedizraelskich i ma swoje źródło w kanaanejskim micie o Baalu.

przewodniej, a może nawet zależna od obydwu wyżej wspomnianych wyroczni (Ez 47, 1-12 i Jl 4, 18), jest obietnica Deutero Zachariasza. W ostatniej wyroczni eschatologicznej o dość silnym zabarwieniu apokaliptycznym (Zach 14) pojawia się zapowiedź:

„I stanie się, że w tym dniu
wypłyną wody żywe z Jerozolimy,
część w kierunku morza wschodniego,
część zaś w kierunku morza zachodniego.
(Tak) będzie w lecie i w okresie deszczów” (Zach 14, 8).

Wyrocznia Deutero Zachariasza zawiera prawie wszystkie poruszone dotąd myśli. Źródłem, z którego pochodzi obfitość wody wypływającej z Miasta Świętego, jest obecność Boga. Ta życiodajna woda nie jest tylko darem dla Jerozolimy, ale stanowi własność całego kraju, bo cała ziemia palestyńska dozna jej błogosławionych skutków.

Obietnica Deutero Zachariasza zawiera jednak pewne nowe myśli. Przede wszystkim owej cudownej wodzie daje bardzo charakterystyczne określenie: *majim-ħajjim* (= wody żywe). Ten hebrajski zwrot we właściwym sensie wyrazowym ma następujące znaczenia: źródło, woda źródłana (por. Rdz 26, 19; Kpł 14, 5. 50. 51. 52; 15, 13 i Lb 19, 17) albo woda płynąca lub ożywiająca (por. Pnp 4, 15). W sensie przenośnym oznacza wodę dającą życie lub utrzymującą przy życiu (por. Jr 2, 13; 17, 13). U Deutero Zachariasza chodzi niewątpliwie o to drugie znaczenie. Taki bowiem sens każe nadać temu zwrotowi najbliższy kontekst¹².

Inną charakterystyczną cechą wyroczni tegoż anonimowego Proroka okresu po niewoli jest stwierdzenie, że źródło wody nie wypływa spod świątyni, jak u proroka Ezechiela czy Joela, ale z Jerozolimy. Jest to jednak tylko odmienne sformułowanie. W istocie bowiem myśl jest ta sama co u poprzedników. Według zapowiedzi Deutero Zachariasza (Zach 14, 4-5. 9) już nie tylko świątynia, ale cała Jerozolima i cała ziemia będzie mieszkaniem Boga. Pojawienie się zatem wody żywej, wypływającej z Jerozolimy, ma identyczną wymowę jak w obietnicach Ezechiela i Joela, gdyż wszyscy trzej lokalizują jej źródło w miejscu, w którym Bóg jest w szczególny sposób obecny.

Nowością wyroczni Deutero Zachariasza jest również to, że bardzo oryginalnie określa obfitość owej życiodajnej wody czasów eschatologicznych. Przede wszystkim zapowiada, iż popłynie ona z Jerozolimy na wschód i na zachód. Znając topografię Palestyny nie trudno zauważyć, że Prorok chce powiedzieć, iż ta cudowna woda pojawi się w całym kraju. Obejmie bowiem ziemie położone po obydwu stronach naturalnego działu wodnego, który biegnie z północy poprzez Jerozolimę na

¹² Należy wyrazić żal, że w drugim wydaniu Biblii Tysiąclecia ten teologicznie ważny zwrot w przekładzie zupełnie zaginął.

południe aż do Negebu. Ową obfitość wody potwierdza nadto uwagą, że będzie jej pod dostatkiem cały rok kalendarzowy a więc nie tylko w porze deszczów, ale również w lecie, tj. wówczas, gdy przeważająca większość palestyńskich potoków zamienia się w bezwodne doliny i suche wąwozy (wādi) ¹³.

Różnice, jakie zachodzą w wyroczniach między Deutero Zachariaszem z jednej a Ezechielem i Joelem z drugiej strony, podkreślają jeszcze dobitniej wyjątkowość czasów eschatologicznych, objawiającą się w cudownych skutkach obecności Bożej, a wyrażoną przez symbol cudownego źródła wody, niosącej życie i błogosławieństwo płodności oraz urodzaju. Warto jednak zauważyć, że u wszystkich trzech proroków, tj. Ezechiela, Joela i Deutero Zachariasza treść wyroczni dotyczy ziemi. Mówią bowiem o cudzie obfitości wody, która w czasach eschatologicznych z ziemi palestyńskiej uczyni ogród Boży. Nie ulega wątpliwości, że suponują one uprzedni fakt oczyszczenia z grzechu ludzi, którzy będą zamieszkiwać te obszary. Ale ani o tym oczyszczeniu, ani też o ludziach wyrocznie te w ogóle nie mówią. Tymczasem oczyszczenie z grzechu, tj. harmonia między Bogiem a człowiekiem stanowi *conditio sine qua non* błogosławieństwa Bożego, jakiego dozna ziemia. Bez tego oczyszczenia nie może być mowy o obfitości wody, a więc o płodności i urodzajności ziemi, w warunkach palestyńskich wymownym znaku błogosławieństwa Bożego. Że w koncepcji proroków woda jest nie tylko symbolem urodzaju (błogosławieństwa), ale również znakiem oczyszczenia z grzechu oraz że cudowna obfitość wody w czasach eschatologicznych rzeczywiście suponuje uprzednie oczyszczenie ludzi z grzechu, dowód tego znajdujemy we wcześniejszych wyroczniach eschatologicznych u Ezechiela i Deutero Zachariasza. Ezechiel mówiąc o wewnętrznym odrodzeniu nowego Izraela zapowiada w imieniu Jahwe:

„Pokropię was wodą czystą,
abyście byli czyści” (Ez 36, 25).

Deutero Zachariasz zaś głosi:

„W tym dniu wytryśnie źródło otwarte dla domu Dawidowego
i dla mieszkańców Jerozolimy
na (obmycie) grzechu i nieczystości” (Zach 13, 1).

Mając powyższe teksty na uwadze wydaje się, iż można przyjąć, że w wyroczniach eschatologicznych tam, gdzie pojawia się woda jako znak płodności i urodzaju (błogosławieństwa), należy równocześnie uważać ją za symbol oczyszczenia człowieka z grzechu lub przynajmniej przypisać jej moc oczyszczającą. Powrót bowiem człowieka do intymnego i bardzo bliskiego (jak w raju) obcowania z Bogiem i rajską płod-

¹³ Por. M. Delcor, *Zacharie* (La Sainte Bible, 8, 1), Paris 1964, 616; J. Homerski, *Księga Zachariasza* (PSSST 12, 2), Poznań 1968, 449.

ność ziemi to dwie nieodłączne oraz istotnie się uzupełniające treści prorockich wizji oczekiwanej eschatologicznej rzeczywistości¹⁴.

*

Analiza wyroczeni prorockich o źródle wody żywej pozwala zauważyć dość daleko posuniętą zbieżność myśli przewodnich między omawianymi wyżej tekstami eschatologicznymi proroków a pierwszymi rozdziałami Księgi Rodzaju. Bóg przy formowaniu pierwszej rzeczywistości stworzył najpierw świat a w nim wspaniały Eden (Rdz 1, 1-25). Później powołał do bytu człowieka. Jako dziecko Boże i król stworzeń miał on pielęgnować ogród Boży (Rdz 1, 26 — 2, 25). Pierwszy człowiek niedowierzając Bogu popełnił grzech i zniweczył harmonię, jaka była między Bogiem a całym stworzeniem (Rdz 3, 1-24). Dobry Bóg i zbawca w czasach ostatecznych znów jednak objawi swą stwórczą moc. Sprawí, że zaistnieje nowa, ostateczna rzeczywistość jako niepodzielne królowanie Boga. Ale powoła ją do bytu w odwrotnej kolejności niż przed wiekami. Najpierw odrodzi wewnątrznie człowieka, aby mógł być nadal uprzywilejowaną istotą w nowej rzeczywistości. Wtedy dopiero z ziemi uczyni ogród Boży. Tak w opisie raju, jak również w przepowiedniach prorockich o nowej rzeczywistości pojawia się symbol wody jako znak obecności Boga, który oczyszcza z grzechu i ziemi daje urodzaj (błogosławieństwo). Że ten właśnie sposób rozumienia myśli prorockiej znajduje swe uzasadnienie w natchnionej myśli późniejszych hagiografów za dowód może posłużyć nowotestamentalna wizja rzeki wody życia (ποταμόν ὕδατος ζῶης), wypływającej już nie spod progu świątyni jerozolimskiej, ani nie z Jerozolimy, ale wprost z tronu Boga i Baranka (Ap 22, 1-2). Św. Jan opisując nową rzeczywistość czasów eschatologicznych po fakcie odkupienia przejął od starotestamentalnych proroków wszystkie elementy ich wizji nowego człowieka i nowego świata wraz ze znakiem wody. Odpowiednio je zmodyfikował i na ostatnich kartach Pisma św. naszkicował swój obraz nowej rzeczywistości królestwa Bożego na ziemi¹⁵. Jego wizja nowego porządku nawiązuje bardzo wyraźnie

¹⁴ Por. S. Z e d d a, *L'escatologia biblica*, Brescia 1972, I, 63 n.

¹⁵ Por. A. J a n k o w s k i, *Apokalipsa świętego Jana* (PSNT 12), Poznań 1959, 283 n. Przy okazji warto zwrócić uwagę, że bardzo się dyskutuje problem, czy Ewangelista w tekście J 7, 38: „[...] jak Pismo rzekło: strumienie wody żywej popłyną z jego wnętrza” czyni aluzję do któregoś z omawianych wyżej tekstów biblijnych. Zob. P. G r e l o t, RB 66 (1959) 368-374; 70 (1963) 43-51; M. E. B o i s m a r d, RB 65 (1958) 523-546; 66 (1959) 374-378; J. P. A u d e t, RB 66 (1959) 379-386; A. F e u i l l e t, *Les fleuves d'eau vive de Jo., VII, 38*, w: *Parole de Dieu et sacerdoce. Etudes présentées à S. Ex. Mgrsr. Weber*, Tournai—Paris 1962, 107-120. Wzmianka o wielkiej rzece, która wypłynie z miejsca najświętszego, znajduje się również w tekstach pozabiblijnych okresu znacznie późniejszego. Zob. J. T. M i l i k, *Traité de vases (mskt kljm)*, RB 66 (1959) 567-575.

do treści pierwszych kart Biblii, dającej obraz świata, który dopiero co wyszedł z rąk Boga.

SOURCE D'EAU VIVE
DANS LES TEXTES ESCHATOLOGIQUES DES PROPHETES

R é s u m é

L'objet de l'étude est la péricope Ez 47, 1-12, analysée par l'auteur sous ses trois aspects: aspect théologique, son originalité et son influence sur la littérature biblique ultérieure. L'importance théologique de l'oracle réside dans le fait que l'eau prenant sa source au seuil du temple est un signe manifestant la présence de Dieu qui apportera, quand viendront les temps eschatologiques, sa bénédiction à son peuple et assurera la fertilité à tout le pays, principalement au désert et à la Mer Morte dont il fera le jardin divin. Le fait suppose évidemment la rémission des péchés et la purification des humains. Professant cet oracle, le prophète restait probablement sous l'influence des idées du livre de la Genèse 2, 10-14 et du Psau-me 46, 5. Son texte à lui influa par la suite sur d'autres oracles du même caractère, formulées par les prophètes Joel (4, 18), Deutéro-Zacharie (14, 8) et sur la dernière vision apocalyptique du Nouveau Testament, transmise par le Livre de Révélation de Saint-Jean (Rév. 22, 1-2). Les idées principales au sujet de la source d'eau vive rappellent, dans ces textes, la description de la création dans le Livre de la Genèse.